

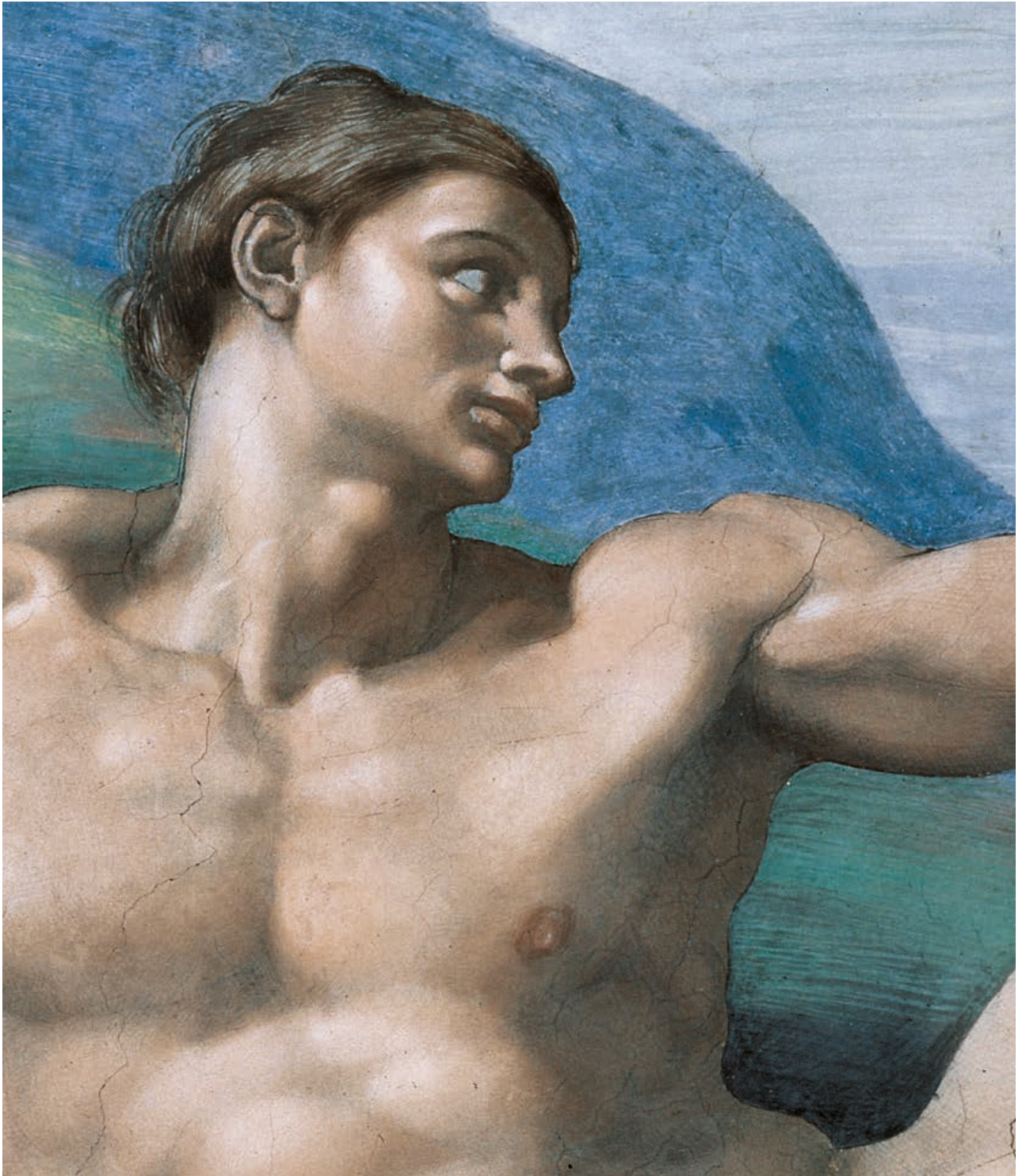
DIX

MICHELANGELO

HET COMPLETE GESCHILDERDE WERK

Alessandro Guasti & Massimiliano Lombardi





INHOUD

1. Vorming, tussen Florence en Rome	5
2. In dienst van de Florentijnse Republiek.....	43
3. Michelangelo en paus Julius II	71
4. De opdrachten van de Medici-pausen	119
5. Late werken	161
6. Michelangelo, de onsterfelijke kunstenaar	177
Chronologisch overzicht.....	186
Beknopte bibliografie	191



Hugo van der Goes
Portinari-triptyek, middenpaneel

circa 1478
Florence, Uffizi

natuur en de schoonheid verheerlijkt door onder andere het inzien van de perfectie van God, is de meest directe uiting van de beschouwingen die aan het hof van de Medici zijn ontstaan; als zodanig doordringt het een groot deel van de werken van de kunstenaars aan het hof van il Magnifico, te beginnen met de beroemde allegorische of mythologische schilderijen van Botticelli, van de *Primavera* (Lente) tot de *Geboorte van Venus* (Florence, Uffizi). De verfijnde esthetische component van deze werken, te danken aan de sterke invloed van de neoplatonische leer, is niet het enige kenmerk van de schilderkunst uit die periode. Die blijkt in sommige gevallen gericht op een bijzonder gedetailleerde en beschrijvende weergave van de natuur, die nauw samenhangt met opvattingen uit de Vlaamse kunst, van kunstenaars als Jan van Eyck, Hugo van der Goes en Hans Memling. Het bijzondere kenmerk van

deze schilders is feitelijk de effectieve weergave van visuele sensaties die voortkomt uit zorgvuldige observatie en uit analytische voorstelling van de werkelijkheid. Natuurlijk wordt in het Florence van eind vijftiende eeuw deze vorm van weergave van de werkelijkheid afgewisseld en overlapt door de andere grote revolutie op het gebied van de schilderkunst, namelijk het perspectief. De toepassing van het centraal perspectief als wetenschappelijke methode gericht op radicale hervorming van de weergave van het zichtbare en bijgevolg ook van de verhouding tussen figuren en structuur, dateert uit de eerste decennia van die eeuw. De opzet in perspectief, geïntroduceerd om de tweedimensionale compositie een diepteontwikkeling te geven en zo het volume van de afgebeelde subjecten binnen een meetbare ruimte terug te brengen, is een van de belangrijkste kenmerken van de renaissancekunst. Bij al deze onderzoeken op inhoudelijk en formeel vlak komen nog de parallelle technische verworvenheden, van de verbreiding van het schilderen met olieverf tot de toepassing van nieuwe werkwijzen voor het maken van fresco's – zoals de *spol-vero*-techniek, die de omzetting naar de wand vergemakkelijkt van het ontwerp dat op karton wordt voorbereid – wat vaak tot gedurfde experimenten leidt. Het laat zich nu makkelijk raden wat de beroering in alle takken van de kunst is wanneer de jonge Michelangelo in het Florence van Lorenzo begint met de ontwikkeling van nieuwe vaardigheden.

Rond 1489 zet de veertienjarige Buonarroti zijn opleiding, die hij in de werkplaats van Ghirlandaio voortijdig had onderbroken, voort in een andere gevierde Florentijnse omgeving, namelijk de San Marco-tuin van de Medici, ook een plaats voor de artistieke vorming van jonge talenten. Dit complex, dat volgens de bronnen een galerij had en een reeks gebouwen met een open verbinding naar een ware tuin en mogelijk voorzien was van kamers om jonge kunstenaars te huisvesten, was gelegen in het hart van het domein van de Medici vlak bij het klooster van San Marco, niet ver van het verblijf van il Magnifico in de Via Larga, tegenwoordig Via Cavour. De tuin, die Lorenzo de' Medici in 1475 had laten inrichten met het doel een deel van de belangrijke familiecollectie daar bijeen te brengen, bood plaats aan tal van oude beelden en epigrafen, evenals aan een grote groep vijftiende-eeuwse sculpturen uit de invloedssfeer van Donatello. Al snel werd het een van de belangrijkste plaatsen in het culturele beleid van Lorenzo. De tuin had de functie van een soort 'oefenterrein' voor jonge kunstenaars, meestal leerlingen van een werkplaats uit de stad, die hier mochten komen om de verzamelde werken te bestuderen. Een stimulerende plek dus om te kunnen werken met kostbare oude exemplaren, maar ook om restaura-

MADONNA MET KIND, JOHANNES EN ENGELN

Het werk, waarvan de toeschrijving aan Michelangelo al vele jaren onderwerp van discussie is, wordt voor het eerst genoemd in de achttiende-eeuwse inventarissen van de Borghese-verzameling in Rome; van het onvoltooide schilderij, beschouwd als een Michelangelo en aangeduid als 'Madonna met kind, Johannes en vier engelen', is na 1765 niets meer bekend. Als het in 1833 weer opduikt op een veiling in Londen, wordt het toegeschreven aan Michelangelo's eerste leermeester, Domenico Ghirlandaio, vanwege de onbetwiste stilistische overeenkomsten met zijn late werken. Het wordt te koop aangeboden aan de National Gallery in Londen als een werk van Ghirlandaio, maar het museum weigert tweemaal, in 1844 en 1845. Pas in 1857 wordt het werk, nu met de hypothese van het geestelijk vaderschap van Michelangelo, gepresenteerd op de beroemde tentoonstelling in Manchester, waar het zo'n opschudding veroorzaakt dat het sindsdien de bijnaam heeft: Madonna van Manchester. De volgende mislukte verkoop van het schilderij aan de National Gallery brengt zelfs een openbaar protest teweeg; pas in 1870 besluit de Britse kroon eindelijk om het aan te kopen en wordt het tentoongesteld in het museum dat het driemaal had afgewezen.

Het toeschrijvingsvraagstuk over de Madonna van Manchester is in feite nog steeds niet opgelost. Waar het in de loop van de negentiende eeuw een duidelijke verdeling had veroorzaakt tussen degenen die het schilderij als een vroeg werk van Michelangelo zagen en degenen die deze veronderstelling verwierpen, werd de zaak in de jaren vijftig van de twintigste eeuw nog gecompliceerder. In 1953 voert kunstcriticus Federico Zeri de hypothese aan van het bestaan van een 'Meester van de Madonna van Manchester', een schilder uit de directe omgeving van Buonarroti, misschien een assistent van hem, aan wie het paneel van Londen en een groepje andere werken te danken zijn, waaronder de eerdergenoemde *Madonna's met kind en Johannes* (Wenen, Academie van beeldende kunsten; New York, Kress Foundation). In werkelijkheid onderscheidt de Madonna van Manchester zich duidelijk van de andere schilderijen uit het groepje, zowel in kwaliteit als in de stilistische kenmer-

ken, die overeenkomen met de autografische werken van Michelangelo.

Even controversieel is de datering van het werk; hoewel een deel van de critici voorstelt om het toe te dichten aan het verblijf van Michelangelo in Bologna, 1494-1495, lijkt de hypothese van Michael Hirst over een latere datering in 1497, tijdens het verblijf van de kunstenaar in Rome, overtuigender. We weten namelijk dat de kunstenaar in deze periode druk bezig is met de uitvoering van een schilderwerk, zoals kan worden afgeleid uit een geldopname die in de bankgegevens van Buonarroti van 27 juni van dat jaar staat vermeld als 'drie carlijnen voor één houten plaat om te beschilderen'. Het zou hier dus inderdaad kunnen gaan om de aankoop van het paneel voor het schilderen van de Madonna van Manchester.

Door de afwezigheid van onbetwiste documentatie over het werk moet de vaststelling van het geestelijk vaderschap van Michelangelo toevertrouwd worden aan de stilistische analyse. Vanuit dit oogpunt zijn er veel aanwijzingen die het werk terugvoeren tot de kring van Ghirlandaio, bij wie Buonarroti in opleiding is geweest. De Madonna die op een rots zit, in een moeilijk herkenbare omgeving zonder aanknopingspunten, steekt af tegen een compacte azuurblauwe achtergrond; haar prominente rol wordt nog meer benadrukt door de onvolledigheid van de twee engelen aan haar rechterzijde en door haar bijzonder scherpe omlijsting. Er zijn sterke overeenkomsten met het eerdergenoemde paneel van Francesco Granacci met de *Rust op de vlucht naar Egypte* (Dublin, National Gallery of Ireland): vergelijkbaar is de rotsachtige verhoging waarop de figuren rusten en ook het gebaar van het kind dat omhoog reikt. Er is dus een fundamentele adhesie aan de expressiemethoden die kenmerkend zijn voor het werk uit de werkplaats van Ghirlandaio. Er is overigens al vaker op de nauwe relatie tussen Granacci's schilderwerken en Michelangelo's eerste tekenproeven, die beide in dezelfde omgeving zijn gemaakt. Ook de uitvoeringstechniek, vooral zichtbaar in de onvoltooide delen van de Madonna van Manchester waarin de krijtbasis van de opzet naar voren komt en in het ontwerp van de

Michelangelo
Madonna met kind, Johannes en engelen



circa 1497, tempera op paneel, 105 x 76 cm

Londen, National Gallery

MADONNA MET KIND, JOHANNES EN ENGELN



Michelangelo

Madonna met kind, Johannes en engelen - detail -



circa 1497, tempera op paneel, 105 x 76 cm , Londen, National Gallery